

rijksuniversiteit
groningen

faculteit gedrags- en
maatschappijwetenschappen

Pap, ik mis je

*Een onderzoek naar de presentatie van emotionele gevolgen en de risicofactoren van een
ouderlijke scheiding in kinderboeken.*

Naam: Femke de Jong, S5372879

Masteropleiding: Master Orthopedagogiek, Faculteit der Gedrags- en
Maatschappijwetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen

Eerste begeleider: Sanne Parlevliet

Tweede beoordelaar: Josje van der Linden

Datum: 16 januari 2023

Aantal woorden: 10263

Voorwoord

Voor u ligt de masterscriptie *Een onderzoek naar de presentatie van emotionele gevolgen en de risicofactoren van een ouderlijke scheiding in kinderboeken*. Deze scriptie is geschreven in het kader van het afstuderen aan de opleiding Orthopedagogiek te Groningen. Gedurende september 2022 tot en met januari 2023 ben ik bezig geweest met schrijven van deze scriptie. Ik wil mijn begeleider Sanne Parlevliet bedanken voor de ondersteuning en de fijne begeleiding tijdens dit proces.

Ik wens u veel leesplezier toe!

Femke de Jong

Heeg, 16 januari 2023

Abstract

Parental separation is a life event that confronts many children each year in the Netherlands. This life event is often related to negative emotional consequences for children. Dealing with negative emotions is part of the emotional development for children. Fictional persons, such as characters in children's books, contribute to this development. Reading about fictional persons who are facing similar negative emotions, helps children better understand their own emotions. Additionally, fiction has a social influence. Children's books can influence the image of the emotional consequences after a parental separation. Children's literature that discusses the theme of parental separation has already existed for dozens of years. This was the result of strong an increasing number of parental separations in the 70s. At that time, society's opinion about a parental separation was very negative. This study aims to gain insight into how the theme 'emotional consequences after a parental separation' is presented in Dutch children's books. This has led to the following research questions: *How are the emotional consequences after a parental separation presented in Dutch children's books from the 70's and in the past ten years?* This study shows that children's books from both time periods describe in particular negative emotional consequences of parental separation. The negative emotional consequences disappear gradually to the background in most of the children's books from the past ten year. The relationship between the ex-spouses is the factor portrayed most negatively in children's books from both time periods.

Samenvatting

Een ouderlijke scheiding is een life event dat jaarlijks veel kinderen in Nederland treft. Dit life event wordt vaak in relatie gebracht met negatieve emotionele gevolgen voor het kind. Omgaan met negatieve emotionele gevolgen is onderdeel van de emotionele ontwikkeling van kinderen. Binnen deze ontwikkeling kunnen fictieve personages, zoals personages in kinderboeken een bijdrage leveren. Het lezen over fictieve personages die met vergelijkbare emoties kampen, leidt tot een beter begrip van de eigen emoties. Daarnaast heeft fictie ook een maatschappelijke invloed. Kinderboeken kunnen het beeld van de emotionele gevolgen van een ouderlijke scheiding beïnvloeden. Kinderboeken die het thema ouderlijke scheiding behandelen, bestaan al tientallen jaren. Dit is het resultaat van de sterke toename van het aantal scheidingen in de jaren 70. Destijds bestond in de maatschappij een negatieve opvatting over ouderlijke scheiding. Het doel van deze studie is om inzicht te verkrijgen in hoe het thema emotionele gevolgen na een ouderlijke scheiding gepresenteerd wordt in Nederlandse kinderboeken. Dit heeft geleid tot de volgende hoofdvraag: *Hoe worden de emotionele gevolgen van een ouderlijke scheiding gepresenteerd in Nederlandse kinderboeken uit de jaren 70 en de afgelopen tien jaar?* Uit dit onderzoek blijkt dat kinderboeken uit beide tijdsperiodes voornamelijk negatieve emotionele gevolgen van een ouderlijke scheiding beschrijven. Bij de meeste kinderboeken uit de afgelopen tien jaar verdwijnen de negatieve emotionele gevolgen geleidelijk naar de achtergrond. De relatie tussen de ouders, is de risicofactor die in kinderboeken uit beide tijdsperiodes het meest negatief is geschetst.

Inhoudsopgave

Inleiding en theoretisch kader	6
Methode.....	11
Resultaten	13
<i>Analyse kinderboeken tijdsperiode 1970-1979</i>	13
<i>Analyse kinderboeken tijdsperiode 2012-2022</i>	17
Conclusie	29
Discussie.....	31
Literatuurlijst.....	34
Bronnen	37
Bijlage 1 Overzicht resultaten	38

Inleiding en theoretisch kader

Een ouderlijke scheiding is een ingrijpende gebeurtenis, die ieder jaar realiteit wordt voor veel kinderen in Nederland. Uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek blijkt dat in 2019 bijna 49.000 kinderen een scheiding meemaakten (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2021). Met een scheiding wordt de beëindiging van een relatie, met als gevolg de verbreking van de banden tussen de partners, bedoeld (Van der Horst & Lucassen, 2020).

Een ouderlijke scheiding wordt door de wetenschap vaak in relatie gebracht met negatieve emotionele gevolgen voor kinderen en jeugdigen. Amato heeft in 2010 een samenvatting gegeven van een reeks onderzoeken uit diverse landen over dit thema. Uit dit onderzoek blijkt dat kinderen die een ouderlijke scheiding meemaken, meer internaliserende problemen ervaren dan kinderen uit intacte gezinnen. Voorbeelden van deze internaliserende problemen zijn depressieve gevoelens, gevoelens van angst en een laag zelfbeeld. Volgens Amato (2010) heeft de ouderlijke scheiding ook in de volwassenheid nog invloed op emotioneel gebied. Hij stelt dat volwassenen van gescheiden ouders een hoger risico hebben op een lager psychisch welbevinden dan volwassenen uit intacte gezinnen.

Het onderzoek van Auersperg et al., uit 2019, sluit aan bij deze bevindingen. Auersperg et al., onderzochten met een systematische literatuurstudie het langetermijneffect van een ouderlijke scheiding op, onder andere, de geestelijke gezondheid van kinderen. Een significant verband is aangetoond tussen de ouderlijke scheiding en elk onderzocht aspect van de geestelijke gezondheid, te weten depressie, angst, suïcidaliteit. Ook het onderzoek van Bayaz-Öztürk uit 2022 toont een negatief verband tussen een ouderlijke scheiding en de emotionele gevolgen voor kinderen. In dit onderzoek is de gezondheid van adolescenten en jongvolwassenen, die op kinderleeftijd een ouderlijke scheiding meemaakten, vergeleken met de gezondheid van adolescenten en jongvolwassenen uit intacte gezinnen. Uit dit onderzoek komt naar voren dat adolescenten en jongvolwassenen met gescheiden ouders een hogere prevalentie van emotionele problemen, zoals depressie en angst, rapporteerden dan adolescenten en jongvolwassenen uit intacte gezinnen.

Waar het gaat om emotionele gevolgen van een ouderlijke scheiding, zijn er ook onderzoeken beschikbaar, die een milder beeld schetsen van de emotionele gevolgen. Zo stelt Rappaport (2013), die meerdere studies over dit thema onderzocht, stelt dat de meeste kinderen geen langdurige psychische klachten ervaren. Volgens Rappaport is het feit dat kinderen van gescheiden ouders meer emotionele en gedragsproblemen ervaren dan kinderen uit intacte gezinnen, het gevolg van stress die verband houdt met de scheiding. Naarmate de stressoren afnemen en kinderen zich aanpassen aan de scheidingssituatie, nemen ook de problemen af. Ook blijkt dat kinderen, wanneer ze zich aanpassen aan de scheidingssituatie,

beter functioneren dan kinderen uit intacte gezinnen met veel conflicten (Rappaport, 2013). Het onderzoek van Lansford (2009) sluit hierbij aan. Lansford geeft in haar studie een overzicht van de onderzoeksliteratuur naar de verbanden tussen een ouderlijke scheiding en de gevolgen voor kinderen op korte en lange termijn. Volgens Lansford ervaren de meeste kinderen van gescheiden ouders geen negatieve gevolgen op de lange termijn.

De negatieve emotionele gevolgen waar kinderen mee kunnen worstelen, zijn volgens diverse onderzoekers niet het directe effect van de scheiding zelf. Volgens Amato (2010) en Rappaport (2013) zijn het eerder de risicofactoren rondom de scheiding, die een bedreiging vormen voor de (emotionele) gevolgen. Amato (2010), Kelly en Emery (2003) en Lansford (2009) benoemen een drietal risicofactoren.

De eerste risicofactor is het ouderschap, waar de ouder-kind relatie deel van uitmaakt. Volgens onderzoekers spelen de ouders een cruciale rol in de ontwikkeling van de kinderen voor, tijdens en na de scheiding. Hierbij kan de opvoeding een belangrijke beschermende factor zijn (Van der Horst & Lucassen, 2020). Een opvoeding waarbij vooral aandacht, warmte, liefde maar ook structuur geboden wordt en grenzen gesteld worden, is het meest gunstig voor kinderen die een ouderlijke scheiding meemaken (Spruijt & Kormis, 2014). Echter, door de drukte die ouders ervaren vanwege het organiseren van hun nieuwe leven, blijft niet veel tijd over voor de kinderen. Deze drukte kan leiden tot een overbelasting van de ouders. Door deze overbelasting vertonen zij grillig en inconsistent gedrag, zijn ze weinig communicatief en bieden ze de kinderen nauwelijks steun, terwijl die dat juist zo hard nodig hebben (Singendonk & Meesters, 2013). Uit onderzoek van Bayaz-Öztürk (2022) blijkt dat de ouder-kind relatie negatief verband vertoont met een ouderlijke scheiding. Adolescenten en jongvolwassenen die op kinderleeftijd een scheiding meemaakten, rapporteerden vaker een slechte relatie met hun ouders dan adolescenten en jongvolwassenen uit intacte gezinnen (Bayaz-Öztürk, 2022).

De tweede risicofactor is de relatie tussen de ouders (ex-partners). Wanneer tussen de ouders vijandigheid en conflicten bestaan, kan het opmerken hiervan erg stressvol zijn voor kinderen. Wanneer kinderen het gevoel hebben tussen de ouders in te zitten, kan dit leiden tot emotionele onveiligheid (Amato, 2005). Volgens onderzoeken van Lansford (2009) en Spruijt en Kormos (2014) is een ouderlijk conflict de belangrijkste risicofactor voor negatieve gevolgen voor kinderen en jeugdigen. Onderzoek van Sorek (2019) laat ook de negatieve relatie tussen ouderlijk conflict en de negatieve gevolgen voor kinderen zien. Sorek onderzocht de zelf gerapporteerde kwaliteit van leven van kinderen die een ouderlijke scheiding meemaakten. Doormiddel van een online-enquête, die ingevuld werd door zowel het kind als en een van de ouders, zijn 122 kinderen meegenomen in dit onderzoek. De

bevindingen van dit onderzoek tonen aan dat hoe intenser het ouderlijk conflict wordt ervaren, hoe lager de aangegeven kwaliteit van leven door de kinderen.

De derde risicofactor is de financiële situatie ten gevolge van de scheiding. Veel gezinnen gaan er na een scheiding financieel op achteruit. Dit kan zorgen voor stress bij de ouders. Deze stress verhoogt het risico op psychosociale problemen bij het kind. (Singendonk & Meesters, 2013). Daarbij kan een financiële achteruitgang zorgen voor een achteruitgang van buurten, scholen en woningen. Financiële armoede en de gevolgen daarvan kunnen leiden tot gedrags- en emotionele problemen bij kinderen (Lansford, 2009).

Het omgaan met negatieve emotionele gevolgen kan voor kinderen ingewikkeld zijn. Kinderen zitten midden in het proces van emotionele ontwikkeling. In dit proces verwerven kinderen emotionele competentie: het vermogen om een verscheidenheid aan emoties te ervaren, uit te drukken, te reguleren en de emoties van zichzelf en anderen te begrijpen. In het proces naar emotionele competentie spelen personen rond een kind, zoals ouders, leerkrachten en andere kinderen, een grote rol (LoBue et al., 2019). Naast personen die een kind in het dagelijks leven tegenkomt, leert een kind ook van fictieve personen, zoals personages in kinderboeken.

Fictie heeft verschillende effecten als het gaat om de emotionele ontwikkeling. Zo kunnen kinderen door middel van het lezen van fictie in contact komen met personages die kampen met vergelijkbare emoties. Dit zorgt voor een beter begrip van de eigen emoties. Fictie kan bijvoorbeeld een kind zich ervan bewust maken dat hij of zij niet de enige is met verdriet en dat er mensen zijn die hun verdriet begrijpen en precies hetzelfde gevoeld hebben. Herkenning van eigen verdriet of pijn kan een belangrijke bron van steun en troost zijn (Van den Eijnden, 2017). Wanneer een kind zich identificeert met personages, die bepaalde problemen verwerken, krijgt een kind ook meer inzicht in zijn eigen moeilijke situatie. Om deze reden proberen psychologen en therapeuten kinderen, die kampen met lastige situaties, te ondersteunen met passende boeken en verhalen (Ghesquiere, 2009). Daarnaast bieden kinderboeken een uitgelezen kans voor ouders om met hun kinderen over mentale concepten te praten. Voorlezen lokt gesprekken uit over gedachten en gevoelens. Uit onderzoek blijkt dat ongeveer een derde van alle opmerkingen die ouders maken tijdens het voorlezen betrekking hebben op de gevoelens en gedachten van de personages, die van het kind zelf of die van de ouders. (Van den Eijnden, 2017). Uit onderzoek van Symons et al., (2005) blijkt dat hoe vaker ouders tijdens het voorlezen uitweidden over de innerlijke wereld van de personages in kinderboeken, hoe hoger de Theory of Mind van het kind. Theory of Mind is het vermogen om je een beeld te vormen van de innerlijke belevingswereld, zoals overtuigingen, verlangens en gevoelens, van anderen (Van den Eijnden, 2017) Daarnaast

zorgt het praten over wat anderen overkomt, zoals personages in kinderboeken, voor een eenvoudigere manier voor kinderen om duidelijk te maken wat ze zelf voelen en meemaken (Ghesquiere, 2009).

Naast de invloed van fictie op de emotionele ontwikkeling van een kind, heeft fictie ook een maatschappelijke invloed. Volgens onderzoek van Şen (2021), die de pedagogische functie van fictie onderzocht, helpt fictie kinderen te leren over verschillende culturen en leert een kind door fictie normen en waarden kennen. Volgens Şen worden kinderen, meer dan volwassenen, beïnvloed door fictie, omdat ze nog aan het begin van hun leven staan en beperkte ervaring hebben met sociale verschijnselen. Elk boek dat een kind leest, kan de wijze waarop een kind naar de wereld kijkt, veranderen en daarmee ook de manier waarop een kind naar de emotionele gevolgen van een ouderlijke scheiding kijkt. Fictie biedt de mogelijkheid om vooroordelen tegen te gaan en ons denken te verruimen (Van den Eijnden, 2017).

De psychologische en maatschappelijke invloed van fictie, kan een kind, naast het lezen van kinderboeken, ook via andere kanalen bereiken. Voorbeelden hiervan zijn films, series, games, televisieprogramma's en verhalen op het internet. Toch neemt de kinder- en jeugdliteratuur op dit gebied een unieke positie in. Boeken focussen zich, sterker dan bijvoorbeeld films en games, op de innerlijke wereld van personages. Het lezen van boeken, blijkt, sterker dan andere media, de mogelijkheid te hebben om de personages van binnenuit te ervaren. Het kind krijgt daadwerkelijk het gevoel dat hij of zij in het hoofd van het personage kruipt (Van den Eijnden, 2017).

Door de psychologische en maatschappelijke invloed van kinderboeken is van belang om te onderzoeken hoe de emotionele gevolgen van een ouderlijke scheiding gepresenteerd worden in kinderboeken en of dit overeenkomt met de wetenschappelijke literatuur. Daarnaast is het belangrijk om te onderzoeken of in de kinderboeken een verband zichtbaar is tussen de emotionele gevolgen en de risicofactoren die bekend zijn vanuit de wetenschappelijke literatuur. Op deze manier kan een uitspraak gedaan worden over welke boeken aangeraden kunnen worden aan kinderen die te maken krijgen met een ouderlijke scheiding.

Kinderboeken die het thema ouderlijke scheiding behandelen, kennen hun oorsprong tientallen jaren geleden. De praktijk vertaalde zich in de jaren 70 letterlijk terug in de kinder- en jeugdliteratuur (Ghesquière & Joosen, 2014). Het aantal scheidingen kende destijds een enorme toename. Waar in 1970 nog ruim 10.000 huwelijksontbindingen plaatsvonden, vermenigvuldigde dit aantal zich binnen tien jaar naar ruim 25.000 (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2022). De oorzaak van deze toename was onder andere de grotere financiële onafhankelijkheid van de vrouw, die voortkwam uit toenemende arbeidsparticipatie, en een versoepeling van de wetgeving, waardoor het eenvoudig(er) werd om te scheiden (Van

Poppel, 2012). In deze tijd, waarin scheiden een relatief nieuw begrip was, bestond in de samenleving een diepgewortelde negatieve kijk op het verschijnsel. Waar het ging om een ouderlijke scheiding, waren de kinderen het gevoeligste punt van de publieke opinie. Gesteld werd dat kinderen de scheiding niet verdiend hadden, dat ze altijd de dupe waren van een scheiding en dat kinderen een vader en een moeder nodig hadden (Weeda & Groenewold, 1986).

Ten opzichte van de jaren 70 wordt in de maatschappij inmiddels genuanceerder gedacht over een ouderlijke scheiding. Een ouderlijke scheiding is een algemeen geaccepteerd verschijnsel (Singendonk & Meesters, 2013). Vanwege deze maatschappelijke verandering is het relevant om te onderzoeken of een verschil zichtbaar is tussen kinderboeken uit deze twee tijdsvakken. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt daarom: *Hoe worden de emotionele gevolgen van een ouderlijke scheiding gepresenteerd in Nederlandse kinderboeken uit de jaren 70 en de afgelopen tien jaar?*

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te verkrijgen in hoe het thema emotionele gevolgen na een ouderlijke scheiding gepresenteerd wordt in Nederlandse kinderboeken voor kinderen van zes tot twaalf jaar uit de jaren 70 en Nederlandse kinderboeken van de afgelopen tien jaar. Om de hoofdvraag te beantwoorden, zijn de onderstaande deelvragen opgesteld:

1. *Welke emotionele gevolgen voor kinderen na een ouderlijke scheiding, zijn beschreven in Nederlandse kinderboeken voor kinderen van 6-12 jaar uit de tijdsperiode 1970-1979?*
2. *Welke emotionele gevolgen voor kinderen na een ouderlijke scheiding, zijn beschreven in Nederlandse kinderboeken voor kinderen van 6-12 jaar uit de tijdsperiode 2012-2022?*
3. *Welke risicofactoren rondom een ouderlijke scheiding zijn beschreven in Nederlandse kinderboeken voor kinderen van 6-12 jaar beschreven uit de tijdsperiode 1970-1979?*
4. *Welke risicofactoren rondom de ouderlijke scheiding zijn beschreven in Nederlandse kinderboeken voor kinderen van 6-12 jaar uit de tijdsperiode 2012-2022?*
5. *Is er een verschil zichtbaar tussen de presentatie van emotionele gevolgen in de Nederlandse kinderboeken uit de tijdsperiode 1970-1979 en de Nederlandse kinderboeken uit de tijdsperiode 2012-2022?*

Dit onderzoek vangt aan met een beschrijving van de onderzoeksmethode. Vervolgens zijn de resultaten uit de kinderboeken gepresenteerd. Het onderzoek sluit af met de conclusie en de discussie.

Methode

Onderzoeksdesign

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden, is een kwalitatief onderzoek uitgevoerd. Data zijn verzameld door middel van een (historische) documentanalyse. De (historische) documentanalyse bestond uit het analyseren van vier Nederlandse kinderboeken uit de tijdsperiode 1970-1979 en tien kinderenboeken uit de tijdsperiode 2012-2022. Het doel was om ook tien kinderboeken uit de tijdsperiode 1970-1979 te analyseren. Dit is, vanwege de beperkte beschikbaarheid en de langdurige levertijd van de kinderboeken, niet gelukt. De veertien kinderboeken zijn geanalyseerd door middel van een thematische documentanalyse. Een thematische documentanalyse is een methode voor het identificeren, analyseren en rapporteren van thema's binnen de data (Flick, 2018). De thema's zijn voortgekomen uit de wetenschappelijke literatuur over het onderwerp '*emotionele gevolgen na een ouderlijke scheiding*', die is besproken in de inleiding en het theoretisch kader.

Dataverzameling

Door middel van vragen, die bij de kinderboeken gesteld zijn, zijn de data over deze thema's verzameld. Passages uit de kinderboeken, die antwoord geven op de vragen, zijn verzameld in een Worddocument. Op die manier is overzicht bewaard in de data.

Vragen

De vragen die bij de kinderboeken gesteld zijn:

1. *Welke emoties of emotionele gevolgen naar aanleiding van de ouderlijke scheiding zijn beschreven in dit kinderboek?*
2. *Hoe is de relatie tussen de ouders (ex partners) beschreven in dit kinderboek?*
3. *Hoe is het ouderschap en de ouder-kind relatie beschreven in dit kinderboek?*
4. *Hoe is de financiële situatie beschreven in dit kinderboek?*
5. *Welke overige factoren, die invloed hebben op de emotionele gevolgen voor kinderen, zijn beschreven in dit kinderboek?*

Inclusie kinderboeken

Nederlandse kinderboeken voor kinderen in de leeftijd zes tot twaalf jaar zijn geïncludeerd. Voor deze leeftijdscategorie is gekozen, omdat uit onderzoek blijkt dat hoe ouder kinderen worden, hoe minder ze lezen (Hartkamp, 2019). De selectie voor de kinderboeken uit de tijdsperiode 1970-1979 is voortgekomen uit de geselecteerde kinderboeken in het boek:

Echtscheiding in 49 kinderboeken, geschreven door Cox en Schiks (1980). Hiervoor is gekozen, omdat de titels van kinderboeken uit de tijdsperiode 1970-1979 met het thema echtscheiding in dit boek gebundeld zijn. De selectie voor de kinderboeken van de afgelopen tien jaar is uitgevoerd met behulp van de jeugdbibliotheek, waarbij boeken met het thema: ‘ouderlijke scheiding’ geselecteerd zijn. De kinderboeken geïnccludeerde kinderboeken zijn:

Tijdsperiode 1970-1979
- <i>Pap, je komt toch zondag?</i> – Van der Velde (1978)
- <i>Gritter en zijn vrienden; 1</i> – Dorrestijn., Eykman en Moonen (1977)
- <i>Een april kikker in je bil</i> - Bos (1977)
- <i>Het geheim van Mories Besjoer</i> – De Vries (1975)

Tijdsperiode 2012-2022
- <i>Een kans voor een kat</i> – Boter (2017)
- <i>Hoe bedoel je?</i> – de Jager (2020)
- <i>Getekend</i> – Van den Brink (2020)
- <i>Super Stijn in Actie!</i> – Van Kollenburg (2013)
- <i>Mijn vader woont in een tuinhuis</i> – Vriens (2021)
- <i>Gips</i> – Woltz (2015)
- <i>Meiden met een missie</i> – De Ridder (2019)
- <i>Papa is een ijsbeer</i> – Van de Vendel (2021)
- <i>Weg met de bus</i> – Goverde (2021)
- <i>Het ministerie van oplossingen en de zilverjongen</i> – Rooseboom (2020)

Betrouwbaarheid

Om de betrouwbaarheid van dit onderzoek te bevorderen, is gebruik gemaakt van interbeoordelaarsbetrouwbaarheid. Dit is uitgevoerd bij twee kinderboeken doormiddel van een beoordeling van de vragen met de bijbehorende passages. Hierbij werd gekeken of dit overeenkwam met de interpretatie van de andere beoordelaar. Hieruit bleek dat er een grote mate van overlap was.

Resultaten

Analyse kinderboeken tijdsperiode 1970-1979

Om een beeld te vormen van de emotionele gevolgen en de bijbehorende risicofactoren na een ouderlijke scheiding in kinderboeken, zijn vier kinderboeken uit de tijdsperiode 1970-1979 geanalyseerd. De selectie van deze kinderboeken komt voort uit het boek *Echtscheiding in 49 kinderboeken* van Schiks en Cox (1980). Schiks en Cox onderzochten hoe het thema echtscheiding in deze kinderboeken behandeld is. Hierbij is ook gekeken naar de reactie van het kind op de scheiding. Uit het onderzoek van Schiks en Cox (1980) komt naar voren dat in het merendeel van de Nederlandse kinderboeken voor kinderen van 6 tot 12 jaar uit de jaren 70, negatieve emotionele gevolgen beschreven zijn als gevolg van de ouderlijke scheiding. Meest voorkomende negatieve gevolgen zijn verdriet en het missen van de vader (Schiks & Cox, 1980).

De bevindingen van Schiks en Cox (1980) komen overeen met de analyse van dit onderzoek. De meeste kinderboeken beschrijven negatieve emotionele gevolgen als resultaat van de ouderlijke scheiding. Naast de analyse naar de emotionele gevolgen is gekeken naar de risicofactoren rond een ouderlijke scheiding. De relatie tussen de ouders is de risicofactor die het meest negatief beschreven is in de kinderboeken. Het ouderschap, waartoe de ouder-kind relatie behoort, geeft in de meeste kinderboeken een positieve indruk. Desondanks zijn er op het gebied van ouderschap en de ouder-kind relatie, moeilijkheden beschreven die zorgen voor negatieve emotionele gevolgen voor de kinderen. De beschreven moeilijkheden zijn het verminderde contact met de uitwonende vader en de emotionele situatie van de moeder. In twee kinderboeken is sprake van een scheiding op korte termijn, de scheiding heeft net plaatsgevonden of de ouders hebben het scheidingsnieuws net aan de kinderen vertelt. Bij de overige twee kinderboeken is het onduidelijk hoe lang de scheiding geleden is. In de bijlage is een overzicht van de resultaten opgenomen.

Emotionele gevolgen

In drie van de vier kinderboeken worden negatieve emotionele gevolgen als resultaat van de ouderlijke scheiding beschreven. Boosheid en verdriet zijn de meest voorkomende negatieve gevolgen. In de kinderboeken is de boosheid van de hoofdpersoon gericht op de ouder(s). Dit is bijvoorbeeld te lezen in het kinderboek *Gritter en zijn vrienden; 1* van Dorrestijn et al., (1977): ‘Mama en ik begrijpen elkaar niet meer zo goed’ antwoordt vader. ‘Papa en ik houden niet meer van elkaar’ antwoordt moeder. ‘Jullie moeten van elkaar houden!’ roept Hans boos’ (Dorrestijn et al., 1977, p. 59).

Risicofactoren

1. Het ouderschap en de ouder-kind relatie

De eerste risicofactor is het ouderschap, waar de ouder-kind relatie deel van uitmaakt. Het ouderschap en de ouder-kind relatie is in de meeste kinderboeken positief geschetst. Dit komt naar voren uit de passages die warmte vanuit de ouder naar het kind beschrijven. Ook de passages die genegenheid beschrijven tussen de kinderen en hun ouders zorgen voor een positieve indruk. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het kinderboek *Een april kikker in je bil* van Bos (1977):

Die middag doen ze een hoop leuke dingen. Eerst naar de kinderboerderij. En patat eten. En nog een keer limonade drinken in een echt restaurant. En twee keer ganzenborden en televisiekijken. (Bos, 1977, p. 34)

Uit in het kinderboek: *Pap, je komt toch zondag?* van Van der Velde (1978) komt de genegenheid tussen de hoofdpersoon Marco en zijn vader naar voren

Pap heeft een voetbal bij zich. Zijn oude uit Amsterdam. ‘Pap, rennen!’ Over het natte, harde zand. Een hond rent achter de bal. ‘Nu wie het hardste kan rennen, pap!’ Een beetje vechten.

Pap tilt hem op. Hij krijgt de slappe lach. (Van der Velde, 1978, p. 20)

Desondanks zijn ook moeilijkheden beschreven, die invloed hebben op de emotionele gevolgen voor de kinderen. De beschreven moeilijkheden zijn het verminderde contact met de uitwonende vader en emotionele situatie van de moeder.

Verminderde contact met de uitwonende vader

In de kinderboeken uit de jaren 70 blijkt dat alle kinderen bij hun moeder blijven wonen na de scheiding. De vaders hebben geen rol of een beperkte rol in de opvoeding van de kinderen. Zo blijkt uit het kinderboek: *Pap, je komt toch zondag?* van Van der Velde (1978) dat de hoofdpersoon Marco zijn vader een keer in de twee weken ziet. De vader van Henkie uit het kinderboek *Een april kikker in je bil* van Bos (1977) heeft een dusdanig beperkte rol, dat Henkie soms zelfs niet meer weet hoe zijn vader eruit ziet:

Ik vind scheiden een klein beetje leuk, zegt Els. Dan doe je lekker veel dingen en kun je gaan logeren. Maar niet scheiden vind ik toch leuker. Dan zie je je vader tenminste iedere dag. Henkie knikt. Soms ben ik helemaal vergeten hoe mijn vader eruit ziet, zegt Henkie. Als ik hem dan weer zie dan weet ik het weer. (Bos, 1977, p.34)

Wanneer gekeken wordt naar de emotionele gevolgen van het verminderde contact met de uitwonende vader, zijn alleen beschrijvingen gegeven in het kinderboek *Pap, je komt toch zondag?* van Van der Velde (1978). In dit boek is beschreven dat Marco zijn vader mist: 'Hij moet vaak huilen, 's avonds in bed. Om papa' (Van der Velde, 1978, p. 7).

Emotionele situatie van de moeder

In drie kinderboeken staan beschrijvingen over de emotionele situatie van de moeder, die het gevolg lijkt te zijn van de scheiding. In het boek *Pap, je komt toch zondag?* van Van der Velde (1978) is weergegeven dat de moeder van Marco veel verdriet heeft: 'Mam is erg stil. Ze zit soms de hele dag te huilen' (Van der Velde, 1978, p.7).

Alleen in het kinderboek *Pap, je komt toch zondag?* zijn beschrijvingen gegeven van de emotionele gevolgen die het kind ervaart als resultaat van de emotionele situatie. Marco schrikt ervan als hij zijn moeder hoort huilen: 'Hij hoort snikken. Mam! Ze huilt. Hij krijgt een kleur van schrik. Het is het enige geluid in huis. Nu kan hij helemaal niet meer slapen' (Van der Velde, 1978, p.67). Het verdriet van de moeder van Marco lijkt gaandeweg het boek af te nemen.

2. Relatie tussen de ouders (ex-partners)

In drie kinderboeken zijn beschrijvingen gegeven over de relatie tussen de ouders na de ouderlijke scheiding. In twee kinderboeken gaat het om een slechte relatie tussen de ouders. Een van deze boeken is het kinderboek *Pap, je komt toch zondag?* van Van der Velde (1978). In dit kinderboek is sprake van ruzie tussen de ouders: 'Thuisbrengen. Liesbeth blijft bij opa en oma wachten op pap. Pap brengt hem alleen weg. Mam beneden aan de deur. Ze praat over geld. Pap wordt kwaad. Deur dichtsmijten. Zwaaien naar pap. Verdomme, weer zijn vissen vergeten! Mam de pest in. Waarom? Om zijn vissen?' (Van der Velde, 1978, pp .45-46). Ook in het kinderboek *Het geheim van Mories Besjoer* van De Vries (1975) is een slechte relatie tussen de ouders beschreven. De moeder van Freddy, spreekt richting hem, erg negatief over zijn vader: 'Al die buitenlanders zijn één pot nat. Je eigen vader was een Belg. Nou, dat heb ik geweten!' Laat me mooi zitten met drie kinderen en zelf maar lekker pierewaaien en de

stoere vent uithangen' (De Vries, 1975, p.7). De boosheid die de moeder ervaart vanwege deze slechte relatie, uit ze richting Freddie. Er is sprake van verbaal en fysiek geweld.

Die buitenlanders zijn niet te vertrouwen. Eén pot nat. Of ze laten je zitten of het zijn dieven en moordenaars'. 'M..Mories is g..geen' probeert Freddie er tussen te gooien. 'Waag het 'ns me tegen te spreken!' Dreigend gaat haar hand weer omhoog. (De Vries, 1975, p. 50)

Dit resulteert bij Freddy in angst en boosheid:

Rotmens, ik haat je, ik haat je' (...) Haat hij z'n moeder echt? Omdat hij bang voor haar is? Maar waarvoor is hij eigenlijk bang? Waarvoor? Hij is niet benauwd om een prik te krijgen, zoals Hein. Ook niet voor een klap, hoewel het pijn doet natuurlijk. Maar dat is pijn aan de buitenkant. De pijn vanbinnen is veel erger. (De Vries, 1975, p.51)

In het kinderboek is er een verbetering zichtbaar in de houding van de moeder richting Freddie. Onduidelijk is of dit het gevolg is van een verbetering van de relatie tussen ouders: 'Hij hoorde aan de toon dat ze helemaal niet boos was. 'En dat doet-ie allemaal achter m'n rug. Ze lachte terwijl ze dat zei' (De Vries, 1975, p. 104).

3. De financiële situatie

In één kinderboek is er sprake van financiële moeilijkheden. Dit betreft het boek: *Pap, je komt toch zondag?* van Van der Velde (1978). De financiële moeilijkheden lijken ook een belangrijk onderwerp van de ouderlijke conflicten:

Nee Paul, zo gaat het niet. Ik móet geld hebben. Kan me niet schelen' Wat? Ja, jij hebt makkelijk praten. Ik geeft het in handen van de kinderbescherming hoor. De verzoenkamer? Daar hoeft jij niet bij te zijn. Ik ben eiseres. (Van der Velde, 1978, p. 52)

In dit kinderboek zijn geen beschrijvingen gegeven van emotionele gevolgen als resultaat van de financiële situatie.

Analyse kinderboeken tijdsperiode 2012-2022

Om een beeld te vormen van de emotionele gevolgen en de relatie met de bijbehorende risicofactoren na een ouderlijke scheiding, zijn tien kinderboeken uit de tijdsperiode 2012-2022 geanalyseerd. Uit de analyse blijkt dat in zes van de tien kinderboeken sprake is van een scheiding op korte termijn, namelijk van maximaal een jaar geleden. De meerderheid van de kinderboeken beschrijven dus emotionele gevolgen op de korte termijn. Uit de analyse blijkt dat in de kinderboeken een negatief beeld geschetst is van de emotionele gevolgen na een ouderlijke scheiding. Negen van de tien kinderboeken beschrijven negatieve emotionele gevolgen. Naast de emotionele gevolgen is gekeken naar de risicofactoren van een ouderlijke scheiding. Hieruit blijkt dat de relatie tussen de ouders in acht van de tien kinderboeken negatief gepresenteerd is. Dit leidt in een aantal kinderboeken tot negatieve emotionele gevolgen voor het kind. De kinderboeken laten een positieve indruk achter van het ouderschap en de ouder-kind relatie. Ondanks dat, zijn er op dit gebied wel moeilijkheden beschreven, die zorgen voor negatieve emotionele gevolgen bij de kinderen. Tot slot blijkt dat financiële moeilijkheden als gevolg van de scheiding slechts in één kinderboek naar voren komen. In de bijlage is een overzicht van de resultaten opgenomen.

Emotionele gevolgen

In alle geanalyseerde kinderboeken zijn overwegend negatieve emotionele gevolgen als resultaat van de ouderlijke scheiding beschreven. De meest voorkomende negatieve emotionele gevolgen zijn boosheid, verdriet en gevoelens van rouw, in dit geval het missen van iemand of van een situatie. De boosheid is vooral gericht op de ouders. Dit is bijvoorbeeld het geval in het kinderboek *Mijn vader woont in een tuinhuis* van Vriens (2021):

Joeri werd boos. ‘Bijna onze halve klas is gescheiden, ik wil het niet!’ (...) Hij sprong op en gooide zijn lepel in de appelcake, waardoor de slagroom alle kanten op spatte en de aardbeien over de tafel rolden. ‘Rotzakken!’ schreeuwde hij en hij rende de kamer uit. We hoorden hem de trap op denderen en zijn kamerdeur dichtknallen. (Vriens, 2021, p. 6)

De boosheid, die zich uit richting de ouders, lijkt het resultaat te zijn van de situatie die ontstaan is door de scheiding. Voor de kinderen in de kinderboeken verandert er veel door de scheiding. In het kinderboek *Super Stijn in Actie!* van Van Kollenburg (2013) is bijvoorbeeld

geschreven dat Stijn elke week met zijn koffer heen en weer moet verhuizen. Dit maakt hem erg boos.

Dat jullie niet meer verliefd zijn, verprutst mijn hele leven. Ik moet heel de tijd alles heen en weer verhuizen. Ik vergeet steeds wanneer ik bij wie slaap. Ik ben constant alles kwijt en nu mag ik ook al geen hond! Met een boos hoofd draait Stijn zich om.
(Van Kollenburg, 2013, p. 46)

Naast boosheid ervaren veel personages verdriet als gevolg van de scheiding. Zo ervaart Fitz in het kinderboek *Gips* van Woltz (2015) verdriet, wanneer zij en haar zusje de trouwringen van hun ouders bij elkaar zien liggen: 'We kijken ernaar en ik wilde dat ik helemaal alleen op een uitgestrekte vlakte was. Dan kon ik huilen zonder dat iemand het hoorde' (Woltz, 2015, p. 59).

Verdriet is in veel kinderboeken in relatie gebracht met gevoelens van rouw: het gemis van iemand of van een situatie. Zo beschrijft de hoofdpersoon Naomi in het boek *Hoe bedoel je?* van De Jager (2020) dat ze haar vader erg zal gaan missen, nadat ze het scheidingsnieuws te horen heeft gekregen:

Maar ze zal papa zo missen! Nooit meer met zijn drieën aan tafel zitten.... Geen pap meer die haar elke avond instopt... Geen stoeipartijen meer met zijn allen....Ze kijkt naar de blaadjes aan de bomen en knippert haar tranen weg. (De Jager, 2021, p. 26)

Het verdriet om hoe een situatie was voor de scheiding, komt naar voren in het boek *Getekend* van Van den Brink (2020). Wanneer de hoofdpersoon Sam naar een tekening kijkt, waarin zijn gezin gelukkig staat afgebeeld, voelt hij zich verdrietig: 'Sam voelt zich verdrietig en blij tegelijk. Verdrietig om wat voorbij is. Maar ook blij omdat hij iets herkent in de tekening. Tekentalent. Nu weet Sam het zeker: hij heeft het tekentalent van papa' (Van den Brink, 2020, p. 36). In het kinderboek *Papa is een ijsbeer* van Van de Vendel (2021) komt het verdriet als gevolg van het gemis van vader naar voren: 'Maar als Mare verdrietig werd omdat ze papa miste, dan kroop Danko zonder iets te zeggen tegen haar aan' (Van de Vendel, 2021, p. 11)

In de meeste kinderboeken is een ontwikkeling zichtbaar waarbij de negatieve emotionele gevolgen geleidelijk naar de achtergrond verdwijnen. Deze ontwikkeling is vaak zichtbaar richting het einde van het kinderboek. Dit is bijvoorbeeld het geval in het kinderboek *Het ministerie van oplossingen en de zilverjongen* van Rooseboom (2020). Aanvankelijk reageert de hoofdpersoon Ralf zijn emoties als gevolg van de scheiding af middels boosheid naar de mensen om hem heen:

Ralf greep naar zijn broekzak en trok zijn mobiel eruit. (..) ‘M’n vader,’ zei hij alleen, daarna las hij in stilte een berichtje. (...) ‘Gaat-ie, Ralf?’ vroeg ze voorzichtig. ‘Hou je bek.’ Ralf duwde zijn telefoon ruw terug in zijn broekzak en keek haar aan. Woeste ogen, snelle ademhaling. ‘Hou toch gewoon je bek. (Rooseboom, 2020, pp. 89-90)

Aan het eind van het boek verdwijnt deze boosheid, stelt Ralf zich kwetsbaar op en vertelt hij over de scheiding:

Ze ademde diep in en zei: ‘In films is er meestal iets ergs aan de hand als iemand altijd boos is.’ (...) ‘Bij jou ook? Gespannen keek ze naar Ralf. Zou zij nu de volle laag krijgen? Maar Ralf sprong niet op en werd niet boos. Hij bleef naar de boksring kijken. Secondenlang was het stil. Toen keek hij Nadia aan. ‘Mijn vader belde net naar mijn moeder. Ze proberen te overleggen, maar het werd weer ruzie en mijn moeder moest huilen. (...) Nadia keek Ralf verbaasd aan. Zo veel woorden! ‘Hebben ze vaak ruzie?’ ‘Ze zijn gescheiden, acht maanden geleden. Ik woon vooral bij mijn moeder.’ ‘Gescheiden?’ riep Nadia. ‘Dat heb je nooit verteld. (Rooseboom, 2020, pp. 234-235)

Positieve emotionele gevolgen die het resultaat zijn van de scheidingssituatie, zijn schaars in de kinderboeken. In een aantal kinderboeken is beschreven dat de hoofdpersonen zich, ondanks de scheiding toch gelukkig voelen of blij zijn. Opvallend is dat dit zich vaak aan het eind van het kinderboek voordoet. Zo eindigt het kinderboek: *Hoe bedoel je?* van De Jager (2020) als volgt. ‘Papa had gelijk gisteren toen hij zei dat het niet altijd gemakkelijk is. En toch voelt ze zich gelukkig’ (De Jager, 2021, p. 65).

Risicofactoren

1. Het ouderschap en de ouder-kind relatie

De eerste risicofactor is het ouderschap, waar de ouder-kind relatie deel van uitmaakt. Het beeld van het ouderschap en de ouder-kind relatie is in de meeste kinderboeken positief geschetst. De omschrijvingen die een positieve indruk nalaten, bestaan uit de passages, waarin de ouder warmte schenken aan het kind. Dit komt bijvoorbeeld naar voren in het kinderboek *Super Stijn in actie!* van Van Kollenburg (2013): ‘Papa heeft zijn specialiteit klaargemaakt: pasta met kaassaus en salade. ‘En als toetje heb ik een bak slagroomijs gekocht’, zegt hij enthousiast. Het is gezellig met zijn drietjes aan de eettafel in het huis van papa’ (van Kollenburg, 2013, p.16). Ook in het kinderboek *Getekend* van Van den Brink (2020) komt de warmte van de vader naar zijn zoon Sam naar voren wanneer hij verdriet heeft van de scheiding:

Ineens staat papa in zijn kamer: Door zijn gebrul heeft Sam hem niet binnen horen komen. ‘Sam!’ Gaat het, jongen?’ (..) Papa buigt zich over de tekening. Een minuut lang zegt hij niks. ‘Wat mooi getekend’, zegt hij dan. ‘Je bent echt goed’. Er klinkt een snikje in zijn stem. Hij gaat naast het bureautje zitten en kijkt Sam aan. ‘Ik zie je verdriet. Het is ook zo moeilijk’, zegt hij. Hij kijkt weer naar de tekening. Voor ons alle vier. (Van den Brink, 2020, p. 70)

De omschrijvingen die een positieve indruk nalaten bestaan ook uit passages waarin de genegenheid tussen de ouder en het kind beschreven is. Dit is bijvoorbeeld het geval in het kinderboek *Mijn vader woont in het tuinhuis* van Vriens (2021): ‘Maar er was één ding dat ik zeker wist: ik zou evenveel van ze blijven houden. Ik wilde niet kiezen, wat er ook zou gebeuren’ (Vriens, 2021, p. 37). Het kinderboek *Hoe bedoel je?* van De Jager (2020) toont de genegenheid tussen de hoofdpersoon Naomi en haar vader eveneens: ‘Ach meisje toch’ Papa neemt haar op schoot en hij wiegt haar heen en weer alsof ze nog heel klein is. ‘Natuurlijk hou ik van jou! Jij bent mijn Naomi, mijn lieve dochter, en ik zal altijd van je blijven houden. Altijd hoor je me goed?’ (De Jager, 2020, p. 20).

Genegenheid naar de ouders, blijkt naast de boosheid te kunnen bestaan, die de kinderen ook ervaren richting hun ouders. Het kinderboek *Getekend* van Van den Brink (2020) geeft hier een weergave van: ‘Bij een bloemenkraam koopt hij een roos voor mama. Ook al is zijn boosheid om de scheiding nog niet voorbij’ (Van den Brink, 2020, p. 24). De

boosheid die de kinderen ervaren, verdwijnt in de meeste kinderboeken naar de achtergrond, naarmate de tijd vordert.

Ondanks de positieve indruk van het ouderschap en de ouder-kind relatie, zijn er moeilijkheden op dit gebied, die zorgen voor negatieve emotionele gevolgen voor het kind. Uit de analyse komen drie thema's naar voren: verminderde contact met de uitwonende vader, verminderde aandacht voor het kind en de emotionele situatie van de moeder.

Verminderde contact met de uitwonende vader

Uit de analyse komt in een aantal kinderboeken naar voren dat de kinderen bij de moeder wonen en de uitwonende vader bijvoorbeeld alleen in het weekend of een keer in de twee weken zien. Dit is het geval in het kinderboek *Mijn vader woont in een tuinhuis* van Vriens (2021).

We hebben afgesproken dat jullie iedere zondag naar hem toe gaan'. 'Alleen zondag?' vroeg Lara verbaasd. 'Dat is voorlopig', antwoordde mam, 'want in dat tuinhuis kunnen jullie niet blijven slapen'. 'Het is echt veel te klein, dat vindt jullie vader ook. (Vriens, 2021, p. 41)

In een aantal kinderboeken leidt het verminderde contact met de uitwonende vader tot gemis. Dit is ook het geval in het kinderboek *Mijn vader woont in een tuinhuis* van Vriens (2021): 'Het gaat goed hoor pap, maar natuurlijk missen we jou' Joeri was het met me eens' (Vriens, 2021, p. 53)

Verminderde aandacht voor het kind

Minder aandacht voor het kind, als gevolg van de ouderlijke scheiding, komt in een aantal kinderboeken naar voren. Dit lijkt het resultaat te zijn van de drukte die ouders ervaren als gevolg van de scheidingssituatie. Ouders zijn bijvoorbeeld druk met werk en hebben daardoor minder oog voor de kinderen. Dit blijkt onder andere uit de volgende passage uit het kinderboek *Getekend* van Van den Brink (2020):

Sammie, ik heb je toch geleerd dat je je best moet doen op school? En altijd rustig moet blijven. 'Ik heet geen Sam en geen Sammie!' schreeuwt hij. 'Ik game nooit, want ik heb geen laptop, geen tablet, geen PlayStation. Mijn telefoon is bijna dood. En hoe

kan ik rustig blijven als jullie alleen maar met jezelf bezig zijn? (Van den Brink, 2020, p. 40)

Ook in het kinderboek *Mijn vader woont in een tuinhuis* van Vriens (2021) is minder aandacht voor de kinderen naar aanleiding van de scheiding: ‘Door die achterlijke scheiding ging het over van alles en nog wat. Maar niet over wat voor ons belangrijk was’ (Vriens, 2021, pp. 69-70). De verminderde aandacht leidt tot boosheid bij de kinderen. Naarmate het verhaal in de kinderboeken vordert, is er vaak meer aandacht voor het kind. Hierdoor lijkt de boosheid bij de kinderen af te nemen. Zo blijkt bijvoorbeeld uit onderstaande passage uit het boek ‘*Getekend*’ van Van den Brink (2020), waarin de vader van Sam een appje stuurt dat hij de kamer van Sam in orde heeft gemaakt. Sam reageert met vier hartjes naar zijn vader.

(...) Hotel papa is er helemaal klaar voor met 4 foto’s van het huis met nieuw stapelbed voor Sam, nieuw bureau voor Sam, een nieuwe bank en een foto van papa met een schort en een pan op zijn hoofd. Op het schort staat: hotel papa. Sam reageert met vier hartjes terug (Van den Brink, 2020, pp. 91-92)

Emotionele situatie van de moeder

Een ouderlijke scheiding heeft, naast emotionele gevolgen voor kinderen, ook emotionele gevolgen voor de ouders. De emotionele situatie van de moeder zorgt in een aantal kinderboeken voor negatieve emotionele gevolgen voor de kinderen. Uit het kinderboek *Hoe bedoel je?* van De Jager (2020) komt naar voren dat de moeder van Naomi verdriet heeft als gevolg van de scheiding: ‘Mama is al een paar dagen ziek. Tenminste, dat zegt ze elke keer als ze niet heeft opgeruimd. Of Rakker niet heeft meegenomen op een lekkere lange wandeling zoals ze altijd deed. En ze heeft aldoor tranogogen. Toch gelooft Naomi niet echt dat ze zo verkouden is als ze zegt’ (De Jager, 2020, p. 50). In deze kinderboeken zorgt de emotionele situatie van moeder voor verdriet en medelijden bij de hoofdpersonages. In het kinderboek *Mijn vader woont in een tuinhuis* van Vriens (2021), zorgt de emotionele situatie van de moeder voor verdriet bij de hoofdpersoon Lara:

‘Mam zat huilend op de bank, ineengedoken als een bang vogeltje. Ik ging naast haar zitten en sloeg een arm om haar heen. Ik moest en paar keer slikken, anders was ik zelf

ook gaan janken'. Mam drukte zich tegen me aan. Ik streekte over haar rug zoals ze vaak bij mij doet als ik verdriet heb. Langzaam werd ze wat rustiger. 'Waarom is hij zo? Snikte ze. (Vriens, 2021, p. 97)

Daarnaast zorgt de emotionele situatie in dit kinderboek ook voor medelijden vanuit Lara richting haar moeder:

Ineens kreeg ik medelijden met haar. Zoals ze daar stond. Net een klein meisje dat de weg kwijt is. Ik pakte haar hand vast en zei: 'Het was gezellig bij pap, maar bij jou is het net zo fijn, hoor. (Vriens, 2021, p. 54)

In de meeste kinderboeken verbetert de emotionele toestand van de ouder, naarmate de tijd verstrijkt.

2. Relatie tussen de ouders (ex-partners)

De tweede risicofactor is de relatie tussen de ouders (ex-partners) Deze relatie is in ruim de meerderheid van de kinderboeken negatief weergegeven. De mate van de negatieve relatie verschilt per boek. Zo is in het ene kinderboek sprake van contact, waarbij spanning voelbaar is en is in het andere kinderboek sprake van een heftig ouderlijk conflict. In bijna alle kinderboeken is sprake van weinig contact tussen de ouders. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het kinderboek *Super Stijn in actie!* van Van Kollenburg (2013): 'Mijn vader en moeder zien elkaar bijna nooit meer' vertelt Stijn' (van Kollenburg, 2013, p. 13). Ook uit het kinderboek *Meiden met een missie* van De Ridder (2019) komt dit naar voren: 'Papa en mama spraken elkaar niet veel. Alleen op vrijdagochtend, als ze belden om over mij te overleggen' (De Ridder, 2019, p.14). Op momenten dat er contact is tussen de ouders is spanning en ongemak voelbaar. In het kinderboek *Getekend* van Van den Brink (2020) is deze spanning beschreven in het fragment wanneer de ouders elkaar zien tijdens het tienminutengesprek op school:

Om meteen duidelijk te zijn: Sam staat er niet goed voor. Als dit zo doorgaat, gaat hij niet over naar de volgende klas. Sam buigt zijn hoofd. Hoe zullen papa en mama reageren? 'Hoe kan dat?' vraagt mama fel. 'Ga je op tijd naar bed? Maak je je

huiswerk wel? En gamen? Je gamet zeker te veel?’ Ze kijkt papa aan met haar donkere fonkelogen: ‘Controleer je hem wel, Omar?’ Papa kijkt woedend. ‘Sam woont nu bij mij, Selma, dus bemoei je er niet mee. Ik weet heel goed wat ik doe. (Van den Brink, 2020, pp. 38-39)

De spanning en het ongemak vallen de hoofdpersonen Lara en Joeri op in het kinderboek *Mijn vader woont in een tuinhuis* van Vriens (2021):

Onze ouders stonden een beetje onhandig tegenover elkaar. ‘Zo daar zijn we dan,’ zei mam. ‘Fijn,’ antwoordde pap. Ze gaven elkaar een hand, alsof ze elkaar voor het eerst zagen en niet al jaren samen in bed hadden gelegen. Ik schoot in de lach en Joeri zei: ‘Wat doen jullie ineens raar!’ Pap was het met ons eens. Hij kuste mam op haar wang en vroeg: ‘Kom je nog even mee naar binnen?’ ‘Nu niet’, zei ze zenuwachtig. (Vriens, 2021, p. 50)

In sommige kinderboeken vertellen de ouders tegen de kinderen dat ze nog vrienden zijn of proberen te zijn. Echter, dit is niet wat terugkomt in de kinderboeken. Bij de beschreven momenten dat er contact is tussen de ouders, is de spanning voelbaar. Zo vertelt de moeder in het kinderboek *Super Stijn in actie!* van Van Kollenburg (2013) tegen haar zoon Stijn dat ze als ouders nog vrienden willen zijn:

‘We zijn echt niet meer boos op elkaar. (...) Maar papa en ik willen niet meer met elkaar getrouwd zijn’, vervolgt zijn moeder dan... ‘Papa en ik zijn gewoon niet meer verliefd op elkaar. We willen wel vrienden zijn maar niet meer samenwonen’. (Van Kollenburg, 2013, p. 25)

Echter, dit komt niet naar voren wanneer deze ouders elkaar tegenkomen bij een festival. De spanning en het ongemak is voelbaar tijdens dit moment:

Kijk, mam, papa is ook naar het Parkfestival gekomen. Leuk hè?’ roept Stijn. ‘Dag Steven’, zegt Stijns moeder weinig enthousiast. ‘Dag Suzanne,’ antwoordt zijn vader nogal stug. ‘Weet je dat er vlekken op je jurk zitten?’ Stijns moeder knikt. ‘Een ongelukje met cola’, legt ze onwillig uit. ‘O,’ zegt Stijns vader zonder echte interesse. (Van Kollenburg, 2013, p. 24)

Zoals eerder beschreven verschilt de mate van de slechte relatie tussen de ouders per boek. In twee kinderboeken is sprake van een dermate slechte relatie, dat er heftige ouderlijke conflicten ontstaan. De kinderen zijn in beide boeken getuige van deze conflicten tussen de ouders. Een van die boeken is: *Mijn vader woont in een tuinhuis* van Vriens (2021):

Op de een-na-onderste tree bleven we staan, want onze ouders waren inmiddels in de gang beland. Pap bij de voordeur en mam vlak voor ons. Pap schreeuwde woedend: ‘Met jou valt niet te praten, heks! Jij drijft altijd je zin door. Ik neem wel een advocaat.’ Mam ging net zo hard tekeer: ‘Zak die je bent. Je doet maar!’ Pap verdween vloekend naar buiten en trok de voordeur met een klap achter zich dicht. (Vriens, 2021, p. 96)

Het andere kinderboek is het boek *Het ministerie van oplossingen en de zilverjongen* van Rooseboom (2020). In dit boek hebben beide ouders een advocaat ingeschakeld:

Mijn moeder zou het liefst willen dat ik mijn vader nooit meer zag. Ze heeft ook een advocaat die dat probeert te regelen. Ze zegt dat het mijn vader toch niet interesseert. Want als ik een weekend bij hem ben, werkt hij vooral. Mijn vader heeft ook een advocaat. Die wil de hele tijd bewijzen dat mijn moeder me niet goed opvoedt. (Rooseboom, 2020, p. 70)

Aan het einde van de kinderboeken is in een aantal gevallen sprake van een verbetering van de relatie tussen de ouders. Zo blijkt bijvoorbeeld uit het boek *Mijn vader woont in het tuinhuis* van Vriens (2021): ‘Na een paar maanden ging het steeds beter. (...). Op de

afscheidsavond van groep acht zaten ze samen in de zaal. Naast elkaar' (Vriens, 2021, p. 124). In het boek *Meiden met een missie* van De Ridder (2019) komt ook een verbetering in de relatie naar voren:

Heb je nog meer foto's?' Ik wees naar het laatje van mijn nachtkastje dat nu toch al openstond. Mama pakte het stapeltje eruit. Ze had een serieus gezicht toen ze de foto's van mij met papa, José en Lexje bekeek. Bij de oude foto van papa en mij op de racefiets veranderde dat in een glimlach. Ook de foto van baby Lexje zorgde voor een vrolijk gezicht. Ze draaide zich om naar mij. 'Weet je dat Lex op jou lijkt toen jij een baby was?' Ik knikte maar kon niks terugzeggen. Volgens mij was dit de eerste keer dat ze zijn naam zei. (De Ridder, 2019, pp. 196-197)

In de meeste kinderboeken zijn geen duidelijke emotionele gevolgen beschreven van de negatieve relatie tussen de ouders. In vier kinderboeken is dit wel het geval. In het kinderboek *Mijn vader woont in een tuinhuis* van Vriens (2021) is beschreven dat de hoofdpersoon Lara zich schaamt wanneer haar ouders ruzie maken tijdens het tienminuten gesprek op school: 'Ik wist dat onze juf wel wat gewend was. Toch schaamde ik me kapot toen mam en pap ruzie zaten te maken over Joeri' (Vriens, 2021, p. 73). De hoofdpersoon Ralf in het kinderboek *Het ministerie van oplossingen en de zilverjongen* van Rooseboom (2020), kampt met boosheid, verdriet en spanning als gevolg van de slechte relatie tussen zijn ouders:

Ralf kan niet met de scheiding omgaan.' zei Dewi. 'Nee dat zeg ik niet goed. Hij kan niet omgaan met hoe zijn ouders met de scheiding omgaan. Er is altijd wat, geen dag zonder gedoe. Altijd brieven, gesprekken met advocaten, schreeuwpartijen aan de telefoon.' (...) Hij is één brok spanning en boos verdriet. Het doet iets met je als je altijd een van je ouders moet verdedigen tegen de ander, denk ik. (Rooseboom, 2020, p. 140)

Het ouderlijk conflict zorgt in het kinderboek: *Mijn vader woont in een tuinhuis* van Vriens (2021) voor een loyaliteitsconflict bij de hoofdpersoon Lara:

De volgende ochtend bij het ontbijt meldde Lara: ‘Pa vindt het goed dat we komen logeren.’ Mam zei kortaf: ‘Dat hebben jullie dus zelf al geregeld.’ ‘Waarom wil je het eigenlijk niet?’ vroeg ik. ‘Jij hoeft daar toch niet te gaan liggen. Ben je soms jaloers?’ ‘Nee dat is het niet. Echt niet. Meer het idee dat jullie een nacht weg zijn.’ (...) Ineens stonden de tranen in mams ogen. Dat vond ik vervelend. Daardoor voelde je je altijd schuldig. (Vriens, 2021, p. 83)

Ook in het kinderboek ‘*Meiden met een missie*’ van Isabelle de Ridder (2019) komt het loyaliteitsconflict van hoofdpersoon Suus naar voren:

Ze praatte niet graag over papa en al helemaal niet over zijn nieuwe leven met Lexje en José. Ik snapte best dat het moeilijk voor haar was. Maar voor mij was het ook niet makkelijk om steeds na te moeten denken wat ik wel en niet kon zeggen (De Ridder, 2019, p. 63)

3. Financiële situatie

De financiële situatie is een risicofactor, die zeer beperkt beschreven is in de kinderboeken. In slechts één kinderboek is expliciet geschreven over een financiële achteruitgang. Dit betreft het boek: *Een kans voor een kat* van Boter (2017). De vader van Koen heeft hem en zijn moeder achtergelaten met schulden, waardoor zij ernstige geldproblemen hebben:

Mijn moeder heeft geen werk. Van mijn vader krijgen we niks. We hebben zowat helemaal geen geld. Nergens voor.’ (...) ‘Mijn moeder koopt mijn kleren bij de kringloopwinkel.’ Hij steekt zijn schoenen vooruit. ‘Deze dus. We hebben wel een tv, maar geen kabel. Dus we kunnen haast niks zien. Ik moest van judo af. We gaan niet op vakantie en soms eten we alleen brood bij het avondeten. Trakteren, ergens lid van worden, naar de film, een keer frietjes halen, het is allemaal veel te duur.’ (Boter, 2017, pp. 26-27)

De financiële situatie lijkt schaamte bij Koen te veroorzaken wanneer nog niemand van de situatie afweet. Dit blijkt onder andere uit de volgende passage uit het kinderboek:

Hé Koen heb je zin om morgen mee te gaan naar de bioscoop?’ vraagt Tijn de volgende ochtend op het plein. ‘Er draait een vet leuke film over een mummie!’.
Koens gezicht verandert meteen. ‘Dat gaat niet,’ zegt hij. ‘O jammer’, zegt Tijn. ‘Wat heb je dan?’ ‘Niks. Ik kan gewoon niet.’ ‘We kunnen misschien ook overmorgen gaan. Of de dag daarna. Die film draait nog wel even hoor.’ ‘Nee dan kan ik ook niet!’ zegt Koen. Met een overdreven verbaasd gezicht vraagt Pieter: ‘Kan je ál die dagen niet?’ ‘Nee! Gewoon nee!’ Boos loopt Koen weg. (Boter, 2017, pp. 13-14).

Nieuwe relatie

Naast bovenstaande beschreven risicofactoren is er tijdens de analyse ook rekening gehouden met factoren die zich gedurende de analyse konden voordoen. Wanneer een van de ouders een nieuwe relatie krijgt, blijkt dit een bron voor het ervaren van emoties van de kinderen. Zo ervaren de kinderen blijheid, medelijden met de andere ouder en een gevoel van schrikken. In de meeste gevallen ervaren de kinderen boosheid als gevolg van de komst van de nieuwe partner. Uit het kinderboek: *Hoe bedoel je* van De Jager (2020) komt deze boosheid naar voren:

Ze kan niet uitleggen hoe erg ze het vindt. Hoe vaak ze in bed ligt te huilen. En hoe boos ze van binnen is. Boos op papa dat hij weggaat. En boos op Hans. Hans ziet haar vader straks elke dag! En zij mist hem nu al. Zo oneerlijk is dat.’ (De Jager, 2020, p.32)

Conclusie

In dit onderzoek is gezocht naar het antwoord op de vraag: *Hoe worden de emotionele gevolgen van een ouderlijke scheiding gepresenteerd in Nederlandse kinderboeken uit de jaren 70 en de afgelopen 10 jaar?* Uit dit onderzoek is gebleken dat het merendeel van de Nederlandse kinderboeken uit de jaren 70 en het merendeel van de Nederlandse kinderboeken uit de afgelopen tien jaar, een negatief beeld schetsen van de emotionele gevolgen na een ouderlijke scheiding. Boosheid en verdriet zijn de meest voorkomende negatieve emotionele gevolgen die naar voren komen. Bij het merendeel van de kinderboeken uit de afgelopen tien jaar is een ontwikkeling zichtbaar waarbij de negatieve emotionele gevolgen geleidelijk naar de achtergrond verdwijnen. Dit is vaak richting het einde van het boek. Bij de kinderboeken uit de jaren 70 is hier geen sprake van.

Naast de analyse naar de emotionele gevolgen is eveneens onderzoek gedaan naar de presentatie van drie risicofactoren van een ouderlijke scheiding: de relatie tussen de ouders (ex-partners), het ouderschap, waar de ouder-kind relatie deel van uitmaakt, en de financiële situatie. Uit de analyse blijkt dat de relatie tussen de ouders (ex-partners) de risicofactor is die het meest negatief geschetst is. Uit de meerderheid van de kinderboeken uit beide tijdspannen komt een negatieve weergave van de relatie tussen de ouders (ex-partners) naar voren. In een aantal kinderboeken is sprake van een dermate slechte relatie dat er ouderlijke conflicten plaatsvinden. De slechte relatie zorgt in vijf kinderboeken voor negatieve emotionele gevolgen bij de kinderen. Kinderen ervaren spanning, schaamte, verdriet, boosheid, angst en loyaliteitsconflicten ten gevolge van de slechte relatie tussen hun ouders.

Het ouderschap en de ouder-kind relatie is in de meerderheid van zowel de kinderboeken uit de jaren 70 als de recente kinderboeken, relatief positief geschetst. Dit blijkt uit de passages waarin de ouders warmte schenken aan de kinderen en uit de passages waarin genegenheid beschreven is tussen de ouders en de kinderen. Toch doen zich moeilijkheden voor op dit gebied. Het verminderde contact met de uitwonende vader, de verminderde aandacht voor het kind en de emotionele situatie van de moeder, worden gezien als moeilijkheden die zorgen voor negatieve emotionele gevolgen voor het kind. Het verminderde contact met de uitwonende vader leidt tot gemis, de verminderde aandacht voor het kind leidt tot boosheid en de emotionele situatie van de moeder leidt tot gevoelens van verdriet, medelijden en schrikken.

Financiële moeilijkheden als gevolg van de scheiding komen in één kinderboek uit de jaren 70 en één kinderboek uit de afgelopen tien jaar naar voren en heeft in een van die boeken een emotioneel gevolg, namelijk schaamte.

In het merendeel van de kinderboeken uit de afgelopen tien jaar is sprake van een verbetering van de risicofactoren: de relatie tussen de ouders (ex-partners), de emotionele situatie van de moeder, verminderde aandacht voor het kind en de financiële situatie. In de kinderboeken uit de jaren 70 is alleen sprake van een verbetering van de emotionele situatie van de moeder.

Uit de analyse blijkt daarnaast dat in een aantal kinderboeken uit de afgelopen tien jaar sprake is van een nieuwe relatie van de ouders. In de meeste gevallen zorgt dit voor boosheid bij de kinderen richting deze partner. Uit dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat de geanalyseerde Nederlandse kinderboeken uit de jaren 70 en de geanalyseerde kinderboeken uit afgelopen tien jaar een negatief beeld nalaten van de emotionele gevolgen na een ouderlijke scheiding. Bij de meerderheid van de kinderboeken uit de afgelopen tien jaar is een ontwikkeling gepresenteerd waarbij de negatieve emotionele gevolgen geleidelijk naar de achtergrond verdwijnen.

Discussie

Dit onderzoek laat zien dat het merendeel van de geanalyseerde Nederlandse kinderboeken uit de jaren 70 en het merendeel van de Nederlandse kinderboeken uit de afgelopen tien jaar, een negatief beeld schetsen van de emotionele gevolgen na een ouderlijke scheiding. Hoewel er tussen deze twee tijdsperioden verschil bestaat in de maatschappelijke visie op een ouderlijke scheiding, is dit verschil niet expliciet terug te zien in de presentatie van de emotionele gevolgen. Uitsluitend richting het einde van de kinderboeken is er sprake van een verschil in weergave van de emotionele gevolgen. In de meeste kinderboeken uit de afgelopen tien jaar verdwijnen de negatieve emotionele gevolgen richting het einde van het kinderboek naar de achtergrond. Dit is niet het geval in de kinderboeken uit de jaren 70. Dit zou het gevolg kunnen zijn van het verschil in de maatschappelijke kijk op een ouderlijke scheiding. De huidige maatschappelijke kijk, dat een ouderlijke scheiding een algemeen geaccepteerd verschijnsel is, zou kunnen leiden tot een genuanceerder beeld van het omgaan met de negatieve emotionele gevolgen door de fictieve personages.

Het negatieve beeld van de emotionele gevolgen na een ouderlijke scheiding, zoals die geschetst is in de meeste kinderboeken, komt overeen met wetenschappelijke bevindingen. Het onderzoek van Rappaport (2013) stelt dat een ouderlijke scheiding op korte termijn zorgt voor een negatieve invloed op het functioneren van het kind. Gezien de meerderheid van de kinderboeken een scheiding op korte termijn beschrijven, komt deze bevinding overeen met de kinderboeken. Daarnaast blijkt dat in de meerderheid van de kinderboeken uit de afgelopen tien jaar, de negatieve emotionele gevolgen geleidelijk richting de achtergrond verdwijnen en de meeste risicofactoren verbeteren. Deze bevindingen sluiten aan bij wetenschappelijke bevindingen. Het onderzoek van Rappaport (2013) stelt dat de problemen van kinderen afnemen naarmate de stressoren afnemen en de kinderen zich aanpassen aan de scheidingssituatie.

Over de lange termijn gevolgen rond dit thema bestaat in de wetenschap discussie. Dit onderzoek kan geen uitspraak doen over de presentatie van lange termijn gevolgen op emotioneel gebied in kinderboeken, aangezien slechts in één kinderboek duidelijk sprake is van een scheiding op lange termijn, namelijk langer dan een jaar geleden.

Wanneer gekeken wordt naar de risicofactoren, is de relatie tussen de ouders de risicofactor die, in de kinderboeken uit beide tijdsperioden, het negatiefst weergegeven is. Toch zijn in slechts een klein aantal kinderboeken emotionele gevolgen als gevolg van deze slechte relatie benoemd. Het is mogelijk dat meer negatieve emotionele gevolgen het resultaat zijn van deze slechte relatie, maar dat de kinderboeken deze relatie niet duidelijk naar voren

brenge. In de kinderboeken die wel een relatie leggen is vaak sprake van ouderlijke conflicten. De slechte relatie tussen de ouders zorgt in deze kinderboeken voor schaamte, spanning, verdriet, boosheid, angst en een loyaliteitsconflict bij de kinderen. Dit is een bevinding die overeenkomt met de literatuur. Wanneer een scheiding zeer conflictueus verloopt, heeft dit vaak specifieke negatieve gevolgen voor kinderen zoals loyaliteitsconflicten en afwijzing van een ouder (Spruijt & Kormos, 2014).

Wanneer gekeken wordt naar de risicofactor: het ouderschap, waar de ouder-kind relatie toe behoort, komt vanuit de kinderboeken duidelijk naar voren dat een ouderlijke scheiding zorgt voor verwarring op het gebied van emoties die de kinderen richting hun ouders ervaren. Veel kinderen ervaren boosheid maar tonen ze ook genegenheid. Deze tegenstrijdige gevoelens komen ook uit de literatuur naar voren: schoolkinderen in de leeftijd van acht tot twaalf jaar, kunnen worstelen met tegenstrijdige gevoelens tegenover beide ouders (Van der Valk et al., 2021).

Wanneer de uitkomsten van dit onderzoek in beschouwing genomen worden, kan gesteld worden dat de emotionele gevolgen van een ouderlijke scheiding in kinderboeken een betekenis kunnen hebben voor de praktijk. Kinderen die een ouderlijke scheiding meemaken, kunnen kampen met negatieve emotionele gevolgen. Dit komt overeen met de emotionele gevolgen van de personages uit de kinderboeken. Kinderen kunnen zich herkennen in deze personages. Dit kan een belangrijke bron van steun en troost zijn (Van den Eijnden, 2017). Wanneer gekeken wordt naar de maatschappelijke invloed van kinderboeken, kan aangenomen worden dat het beeld van de emotionele gevolgen van een ouderlijke scheiding door deze kinderboeken aansluit bij wetenschappelijke bevindingen en dus een juiste weergave zijn.

Bij de interpretatie van de resultaten uit dit onderzoek dient voorzichtigheid geboden te zijn. De methode van dit onderzoek, kent problemen betreft de betrouwbaarheid en de validiteit. De methode is namelijk onderhevig aan interpretatie. Om dit zoveel mogelijk te beperken is in dit onderzoek strikt gekeken of de emotionele gevolgen van de ouderlijke scheiding expliciet uit de kinderboeken naar voren kwamen. Daarnaast is strikt gekeken of de relatie tussen de emotionele gevolgen en de ouderlijke scheiding duidelijk naar voren kwamen en of de relatie met de risicofactoren duidelijk beschreven werd.

Een andere beperking van dit onderzoek is dat vier kinderboeken uit de jaren 70 geanalyseerd zijn, wegens een beperkte beschikbaarheid en lange levertijd van boeken uit deze tijdsperiode, in plaats van de geplande tien boeken. Doordat dit aantal laag is, dient voorzichtigheid geboden te zijn met de interpretatie van de resultaten uit de kinderboeken uit de jaren 70.

Daarnaast moet bij de vertaling van deze onderzoeksresultaten naar de praktijk, in acht genomen worden, dat kinderboeken in de loop der tijd waarschijnlijk een steeds minder belangrijke plek innemen in het leven van kinderen. Dit is het gevolg van de opkomst van digitale kanalen, zoals sociale media. Kinderen krijgen via deze kanalen ook een beeld mee van de emotionele gevolgen van een ouderlijke scheiding. Vanwege de prominente plek die deze kanalen innemen in het leven van kinderen, is toekomstig onderzoek naar de presentatie van emotionele gevolgen van een ouderlijke scheiding via deze kanalen, aan te bevelen.

Literatuurlijst

- Amato, P. R. (2005). The impact of family formation change on the cognitive, social, and emotional well-being of the next generation. *The Future of Children*, 15(2), 75-96. <https://doi.org/10.1353/foc.2005.0012>
- Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 650-666. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x>
- Auersperg, F., Vlasak, T., Ponocny, I. & Barth, A. (2019). Long-term effects of parental divorce on mental health – A meta-analysis. *Journal of Psychiatric Research*, 119, 107-115. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2019.09.011>
- Bayaz-Öztürk, G. (2022). Parental breakup and children's outcomes in the United States. *Family Relations*, 71(4), 1802–1816. <https://doi.org/10.1111/fare.12662>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2021, 15 december). *Iets meer kinderen maakten scheiding mee*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/50/iets-meer-kinderen-maakten-scheiding-mee>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022, 24 juni). *Huwelijksontbindingen; door echtscheiding en door overlijden*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/37425ned?dl=48290>
- Cox, T., & Schiks, M. (1980). *Echtscheidingen in 49 kinderboeken*. Fiom.
- Flick, U. (2018). *An introduction to qualitative research* (6th edition). SAGE publications.
- Ghesquiere, R. (2009). *Jeugdliteratuur in perspectief* (1ste editie). Acco.
- Ghesquière, R., & Joosen, V. (2014). *Van de kleine naar de grote wereld: Gezinsboeken en schoolverhalen*. In R. Ghesquiere, V. Joosen & H. van Lierop-Bebrauwer (Reds.), *Een land van waan en wijs. Geschiedenis van de Nederlandse jeugdliteratuur* (pp. 311-343). Atlas Contact.

- Hartkamp, J. (2019). *Monitor de bibliotheek op school: Landelijke analyse primair onderwijs 2019*.
https://pro.debibliotheekopschool.nl/dam/monitor/20200723_rapportlandelijkeanalyse_monitordebibliotheekopschoolpo2.pdf
- Kelly, J. B., & Emery, R. E. (2003). Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives. *Family Relations*, 52(4), 352–362. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00352.x>
- Lansford, J. E. (2009). Parental divorce and children's adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, 4(2), 140–152. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2009.01114.x>
- LoBue, V., Pérez-Edgar, K., & Buss, K. A. (Eds.). (2019). *Handbook of emotional development*. Springer Publishing.
- Rappaport, S. R. (2013). Deconstructing the impact of divorce on children. *Family Law Quarterly*, 47 (3), 353-377.
- Şen, E. (2021). Children's literature as a pedagogical tool: A narrative inquiry. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 8(3), 2028-2048.
- Singendonk, K. & Meesters, G. (2013). *Kind en echtscheiding: Een ontwikkelingspsychologisch perspectief* (3de editie). Pearson Benelux B.V.
- Sorek, Y. (2019). Children of divorce evaluate their quality of life: The moderating effect of psychological processes. *Children and Youth Services Review*, 107, Artikel 104533. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2019.104533>
- Spruijt, E. D. & Horsting-Kormos, H. (2014). *Handboek scheiden en de Kinderen: Voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft*. Bohn Stafleu van Loghum.

- Symons, D. K., Peterson, C. C., Slaughter, V., Roche, J. & Doyle, E. (2005). Theory of mind and mental state discourse during book reading and story-telling tasks. *British Journal of Developmental Psychology*, 23(1), 81–102. <https://doi.org/10.1348/026151004x21080>
- Van den Eijnden, J. (2017). *Wat doet het boek? Een onderzoek naar de opbrengsten van lezen*. Stichting Lezen.
- Van der Horst, F., & Lucassen, N. (2020). *Opgroeien in het hedendaagse gezin: Inleiding in de gezinspedagogiek* (4de editie). Lannoo.
- Van der Valk, I., Van den Berg, G., Van der Veldt, M.C., van der., Anthonijsz, I., & Spruijt, E. (2021). *Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. Opgevraagd van https://richtlijnenjeugdhulp.nl/wp-content/uploads/2021/01/Richtlijn-Scheiding_Richtlijn-V4-2022-DEF.pdf
- Van Poppel, F.W.A. (2012). *De familie Doorsnee tegen het licht: Anderhalve eeuw veranderingen in Nederlandse familiestructuur* [Inaugurele reden, Universiteit]. <https://publ.nidi.nl/output/2012/uu-2012-oratie-vanpoppel.pdf>
- Weeda, I. & Groenewold, J. (1986). *Scheiden doet lijden*. De Haan

Bronnen

Tijdsperiode 1970-1979

Bos, B. (1977). *Eén april kikker in je bil*. Leopold.

De Vries, A. (1975). *Het geheim van Mories Besjoer*. Lemniscaat.

Dorrestijn, H., Eykman, K., & Moonen, R. (1977). *Gritter en zijn vrienden; 1*. Wolters-Noordhoff.

Van der Velde, L. (1978). *Pap, je komt toch zondag?* Van Holkema & Warendorf.

Tijdsperiode 2012-2022

Boter, I. & Janssen, M. (2017). *Een kans voor een kat*. Spectrum.

De Jager, E. (2020). *Hoe bedoel je*. Luistereffect.

De Ridder, I. (2019). *Meiden met een missie*. Ploegsma.

Boter, I. & Janssen, M. (2017). *Een kans voor een kat*. Spectrum.

Goverde, T. (2021). *Weg met de bus!* Uitgeverij Zwijsen.

Rooseboom, S. (2020). *Het ministerie van Oplossingen en de Zilverjongen*. Spectrum.

Van den Brink, A. (2020) *Getekend*. Eenvoudig Communiceren.

Van de Vendel, E. (2021). *Papa is een ijsbeer*. De Eenhoorn.

Van Kollenburg, C. (2013). *Super Stijn in actie!* Maretak.

Vriens, J. (2021). *Mijn vader woont in het tuinhuis*. Van Holkema & Warendorf.

Woltz, A. (2015). *Gips*. Querido.

Bijlage 1 Overzicht resultaten

Analyse kinderboeken 1970-1979

Kinderboeken

Emotionele gevolgen

Risicofactoren

Overige fac.

Meest voorkomend

Boosheid

Verdriet

Relatie tussen ouders (ex-partners)

Negatief beschreven

Het ouderschap en de ouder-kind relatie

Positief beschreven
Moeilijkheden
verm. contact uitwonende vader
emotionele situatie moeder

Financiële situatie

Eén kinderboek
financiële
achteruitgang

-

-

1. Pap, je komt toch zondag?
2. Een april kikker in je bil
3. Gritter en zijn vrienden; 1
4. Het geheim van Mories Besjoer

Emotionele gevolgen kind

Boosheid en angst

Gemis van de ouder
schrikreactie

-

-

Analyse kinderboeken 2012-2022

Kinderboeken

Emotionele gevolgen

Risicofactoren

Overige fac.

Meest voorkomend

Boosheid

Verdriet

Rouwgevoelens:
missen van iemand
of een situatie

Relatie tussen ouders (ex-partners)

Negatief beschreven

Het ouderschap en de ouder-kind relatie

Positief beschreven
Moeilijkheden
verm. contact uitwonende vader
verm. aandacht voor het kind
emotionele situatie moeder

Financiële situatie

Eén kinderboek
financiële
problemen

Nieuwe partner

1. Een kans voor een kat
2. Hoe bedoel je?
3. Getekend
4. Super Stijn in Actie!
5. Mijn vader woont in een tuinhuis
6. Gips
7. Meiden met een missie
8. Weg met de bus
9. Papa is een ijsbeer
10. Het ministerie van oplossingen en de zilverjongen

Emotionele gevolgen kind

Loyaliteitsconflict
spanning, verdriet
angst boosheid,
schaamte

Gemis van de ouder
boosheid
medelijden en verdriet

Schaamte

Medelijden
boosheid
blijheid
schrikreactie